争

،*أنگینم گذرنی، با یکی گا* نشریه پژوهش های حفاظت آب و خاک جلد بیست و یکم، شماره پنجم، ۱۳۹۳ http://jwsc.gau.ac.ir

بررسی اثر نسبت دبی و زاویه اتصال بر الگوی جریان در کانالهای متقاطع مستطیلی با استفاده از مدل ریاضی فلوئنت

*سىعيد گوهرى ⁽، محمد امرايى ^۲ و على فلكدين ^۲ ⁽استاديار گروه علوم و مهندسى آب، دانشگاه بوعلىسينا، همدان، ⁽دانشجوى كارشناسىارشد گروه مهندسى آبيارى و زهكشى، دانشگاه بوعلىسينا، همدان تاريخ دريافت: ٩١/١١/٣ ؛ تاريخ پذيرش: ٩٢/٥/٧

چکیدہ

هیدرولیک جریان در تقاطع کانالها پیچیده بوده و عوامل زیادی مانند نسبت دبی جریان، زاویه تقاطع، هندسه کانال، شیب طولی، مقاومت بستر و عدد فرود بر رفتار جریان اثرگذار میباشد. وجود بستر متحرک با انتقال رسوب نیز بر پیچیدگی الگوی جریان در این مقاطع میافزاید. مطالعه الگوی جریان میتواند به پیشبینی تغییرات شکل بستر در مجاری رسوبی کمک کند. در این مطالعه تأثیر نسبت دبی جریان و زاویه اتصال کانال فرعی به کانال اصلی برای زوایای ۳۰، ٤۵، ۲۰ و ۹۰ درجه بر الگوی جریان در کانالهای متقاطع مستطیلی با استفاده از مدل عددی فلوئنت مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان داد که دو پارامتر نامبرده اثر بهسزایی بر تغییرات الگوی جریان داشته است. در زاویه تقاطع ۹۰ درجه در نزدیک کف کانال (۵۰/۰۰ یی و در نسبت دبی جریان داشته است. در زاویه ناحیه جدایی جریان رخ داده و ابعاد این ناحیه به صفر میرسد. همچنین در زاویه تقاطع ۵۵ درجه و ناحیه جدایی جریان نیز در زاویه تقاطع ۹۰ درجه بی میرات الگوی جریان داشته است. در زاویه تقاطع ۹۰ درجه در نزدیک کف کانال (۵۰/۰۰ یی و در نسبت دبی جریان ۷۱/۰۰ یا کمینه ابعاد در نسبت دبی ۱۹۸۰ » یی زبعاد این ناحیه به صفر میرسد. همچنین در زاویه تقاطع ۵۵ درجه و در نسبت دبی میران زیز داده و ابعاد این ناحیه به صفر میرسد. همچنین در زاویه تقاطع ۵۰ در جریان در نسبت دبی ۱۹۸۰ » یو زیز ابعاد ناحیه جدایی جریان بسیار ناچیز است. بیش ترین ابعاد ناحیه در نسبت دبی میراه در زاویه تقاطع ۹۰ درجه و نسبت دبی جریان ۱۹۷۷ » ی و در نیویه می درین ابعاد ناحیه جدایی جریان نیز در زاویه تقاطع ۹۰ درجه و نسبت دبی جریان بالان کاهش می یابد زیری می ای در نودیک کاهش می دود. با افزایش نسبت دبی می میان یکنواختی در بعد از و در نسبتهای دبی بالا ناحیه جدایی جریان ناپدید می شود. افزایش مقدار نسبت دبی جریان کاهش می یابد و در نسبتهای دبی بالا ناحیه جدایی جریان ناپدید می شود. افزایش مقدار نسبت دبی جریان کاهش می یابد خطی ابعاد ناحیه جدایی جریان را کاهش می دهد. با افزایش نسبت دبی، جریان یکنواختی در بعد از

* مسئول مكاتبه: saeedgohari@yahoo.com

تقاطع در کانال اصلی رخ میدهد که ابعاد ناحیه جدایی جریان را کاهش مییابد. با افزایش نسبت دبی، تغییرات ابعاد ناحیه جدایی در کف نسبت به سطح ناچیز بوده و همچنین طول ناحیه جدایی جریان در سطح نسبت به کف کانال افزایش قابل ملاحظه ای دارد. بیش ترین و کم ترین مقدار تغییرات سطح آب (به ترتیب ۱٦ و ٤ درصد عمق جریان بالادست کانال اصلی) در کم ترین و بیش ترین مقدار نسبت دبی (به ترتیب ۱۰۸۳ و ۱۹۷۷) رخ می دهد.

واژههای کلیدی: تقاطع کانال، ناحیه جدایی جریان، زاویه تقاطع جریان، نسبت دبی جریان، مدل عددی فلوئنت

مقدمه

جریانهای متقاطع و انشعابات موجود در طبیعت دارای هندسهای پیچیده بوده و شرایط جریان آنها سهبعدی و پیچیده میباشد. فرسایش و فرایندهای رسوبی که در محل برخورد دو جریان اتفاق میافتد بهتدریج شکل مقطع را تغییر داده و تهنشینی رسوبات در کف کانالها میتواند باعث بالا آمدن بستر کانال و کاهش ظرفیت کانال شود. در محل برخورد دو جریان، با افزایش نسبت دبی جریان در کانال فرعی احتمال تخریب ساحل مقابل در کانال اصلی افزایش پیدا میکند. تغییر در الگوی جریان در محل تقاطع میتواند باعث تغییر مسیر رودخانه بهسمت پاییندست گردد. همچنین با ایجاد پشتههای رسوبی در محل تقاطع و بالا آمدن تراز بستر رودخانه امکان خروج بخشی از جریان از مجرای اصلی در دبیهای بالا وجود دارد. شناخت تغییرات الگوی جریان و پدیده فرسایش و رسوبگذاری در این مکان ضروری میباشد. شکل ۱ نمونهای از جریانهای متقاطع را در رودخانه کارون نشان میدهد.

شکل ۱– دو نمونه تصویر هوایی از محل تقاطع دو جریان در رودخانه کارون (تهیه شده با نرمافزار Google Earth).

اندازهگیری مشخصات هندسی و هیدرولیکی جریان در مجاری متقاطع طبیعی دشوار و در مواردی غیرممکن است. بنابراین مطالعات آزمایشگاهی مسائل هیدرولیکی با استفاده از مدلهای فیزیکی یک برتری بزرگ بهشمار میرود. در شکل ۲ نمونهای از یک کانـال متقـاطع را مـیتـوان مـشاهده کـرد. مطالعات گذشته درباره جریانهای متقاطع بهطور عمده بر مبنای مدل های مقیاس آزمایـشگاهی با شرایط ساده شده جریان بوده است. بیشتر مطالعات آزمایشگاهی در کانالهای با بستر ثابت بـوده و ویژگیهای کلیدی بررسی شده در این کانالها نسبت عمق جریان، ناحیه جدایی جریان، اثر زبری بستر، محل لایه برشی، نقطه سکون و موقعیت جریان ثانویه میباشد. با پیشرفت در قدرت پردازش کامپیوترها، کاربرد مدلهای عددی برای بررسی دقیق ویژگیهای جریان متقاطع بیشتر شده است. با این وجود هنوز محدودیتهایی برای مدلسازی عددی وجود دارد، زیرا آگاهی کافی از تمام شرایط حاکم بر جریان در طبیعت امکانپذیر نمیباشد و تخمین های معتبری برای این کار نیاز است. صحت نتایج و شبیهسازیهای مدل مبتنی بر فرضیات، نوع مدل عددی بهکار رفته، شرایط مرزی وضع شده و کیفیت شبکهبندی استفاده شده در شبیهسازی تکیه دارد و دادههای جامعی برای اعتبارسنجی مدل. ای عددی نیاز میباشد. امروزه توجه به توسعه و کاربرد مدلهای سهبعدی ریاضی در مهندسی رودخانه از اهمیت زیادی برخوردار میباشد. هر چند باید با صحتسنجی مدلهای توسعه داده شده حاشیه اطمینان آنها را برای بهکارگیری در مهندسی رودخانه مشخص کرد. اما با توجه به بالا بودن هزینههای مربوط به تجهیزات آزمایشگاهی و محدودیت استفاده از دستگاههای اندازه گیری نسبت به مدلهای عددی، کاربرد روزافزون این مدلهای عددی در علوم آب بیشتر میشود. از جمله نـرمافزارهـایی کـه مـیتـوان مدلبندیهای عددی سهبعدی جریان را برای بررسی ویژگیهای جریانهای پیچیده در تقاطعات کانالها بهکار گرفت فلوئنت میباشد که ویژگیهای این نرمافزار در بخشهای بعدی توضیح داده خواهد شد.

شکل ۲- کانال متقاطع مستطیلی و بخشهای مختلف آن.

گورام و همکاران (۱۹۹۷) با مطالعه جریان متقاطع رابطهای را برای مقدار اندازه حرکت و فـشار جانبی وارد بر دیواره کانال بهدست آوردند. هوانگ و همکاران (۲۰۰۲) در مطالعهای از یک مدل عددی سهبعدی برای بررسی جریان در تقاطعات کانال با زوایای ۳۰، ٤٥، ۲۰ و ۹۰ استفاده کردند. نتايج آنها نشان داد كه با افزايش زاويه تقاطع، ارتفاع آب بالادست تقاطع، ابعاد ناحيه جدايي جريـان، تورفتگی سطح آب در ناحیه جدایی جریان و تلفات انرژی در تقاطع کانـال افـزایش مـییابـد. نـی و همکاران (۲۰۰٤) یک فرمول یکبعدی ساده پیشنهاد دادند که جریان قابل انتقال را در کانالهای متقاطع پیش بینی کرده و سپس یک رابطه بین فرسایش کانال متقاطع، زاویه تقاطع و نسبت جریان ارایه نمودند. شاملو و پیرزاده (۲۰۰۸) به شبیهسازی عددی دوبعدی و سهبعدی الگوی جریان در کانالهای متقاطع T شکل با نرمافزار فلوئنت پرداخت. مقایسه نتایج شبیهسازی آنها با مدل فلوئنت و نتایج آزمایشگاهی نشان داد که مدل قابلیت بالایی در شبیهسازی الگوی جریان در کانالهای متقاطع دارد. هایفی و همکاران (۲۰۰۹) با استفاده از یک مدل دوبعدی تأثیر نسبت زاویه اتصال را بر الگوی جریان مورد بررسی قرار داده و نشان دادند که پهنای ناحیه جدایی جریان با افـزایش زاویـه تقـاطع افـزایش مییابد اما طول آن زمانی به مقدار بیشینه میرسـد کـه زاویـه تقـاطع ۹۰ درجـه باشـد. رامـامورتی و همکاران (۲۰۰۹) مطالعهای را روی ویژگیهای جریان در کانالهای متقاطع مستطیلی با زاویـه ۹۰ درجه و با پهنای مساوی کانال اصلی و فرعی انجام دادند و با استفاده از یک مدل آشفتگی سهبعدی، رفتار جریان در تقاطع کانالها را مورد بررسی داده و نتایج را با استفاده از دادههای آزمایشگاهی واسنجی کردند. دادههای آزمایشگاهی صحت نتایج مدل آشفتگی سهبعدی را تأیید نمود. دیسانایاک (۲۰۰۹) جریان متقاطع شامل بار معلق را با استفاده از مدل فلوئنت و نتایج آزمایـشگاهی مقایسه کرد و نشان داد که این مدل قابلیت خوبی در شبیهسازی ایـن نـوع جریـانهـا دارد. تریلیتـا و همکاران (۲۰۱۰) تغییرات خط جدایی جریان در کانالهای متقاطع با زاویه ۳۰ درجه را مورد بررسی قرار داده و نشان دادند که تغییرات خط جدایی جریان تحت تأثیر نسبت دبی جریان در کانال فرعی به کانال اصلی میباشد. لئوناردو و همکاران (۲۰۱۱) یک مطالعه آزمایشگاهی روی جریانهای زیربحرانی در یک تقاطع با چهار شاخه با پهنای مساوی و دو جریان ورودی و دو جریان خروجی انجام دادند. نتایج آنها نشان داد که یک رابطه خطی بین ۵ پارامتر بیبعد شامل نسبت دبی جریان، اورودی، نسبت دبی جریانهای خروجی، عدد فرود جریان ورودی در یک راستا و نسبت عمق جریانهای خروجی وجود دارد و یک پیشبینی قابلقبولی را نیز از توزیع جریـان در تقـاطع کانـال ارایـه دادنـد.

قبادیان (۲۰۰۹) تأثیر تغییرات تراز سطح آب پایاب بر الگوی جریانهای ثانویه در محل تلاقی کانالهای روباز مستطیلی با مدل سهبعدی مورد بررسی قرار داد و نشان داد مدل SSIIM2 قابلیت شبیهسازی جریان متقاطع را دارد. همان طور که در سابقه پژوهش اشاره شد زاویه اتصال و نسبت دبی در کانال فرعی و اصلی دو پارامتر مهم در الگوی جریان در کانالهای متقاطع میباشند که امکان مطالعه همزمان آنها به صورت آزمایشگاهی پرهزینه خواهد بود در این مطالعه با استفاده از مدل مناسب و صحتسنجی آن به بررسی تأثیر این دو پارامتر مهم فیزیکی و هیدرولیکی در الگوی جریانه متقاطع خواهیم پرداخت.

مواد و روش ها

در این مقاله از داده های آزمایشگاهی به دست آمده از پژوهش های انجام شده توسط وبر و همکاران (۲۰۰۱) در مؤسسه تحقیقات هیدرولیک دانشگاه آیوا استفاده شده است. مطالعات آزمایشگاهی ایشان بر روی یک کانال مستطیلی با زاویه تقاطع ۹۰ درجه (شکل ۳) و نسبتهای دبی ارایه شده در جدول ۱ انجام شده است. مقادیر پارامترهای هندسی و هیدرولیکی به صورت بی بعد ارایه شده اند. به این منظور، ابعاد کانال با تقسیم بر عرض کانال (۳ ۹۱/۹۰۱) و عمق جریان نیز با تقسیم بر عمق آب در بالادست بی بعد شده اند. پارامترهای طولی بی بعد شده به صورت (۲۰۰۳) و پایین دست (x=x/w) معرفی می گردند و سرعت در مقاطع مختلف نیز با تقسیم بر سرعت متوسط جریان در پایین دست (V هر=u/V) بی بعد شده است که به صورت (V=۰/۱۲۸ هر) پایین دست (N می شوند.

شکل ۳– مدل آزمایشگاهی و مشخصات آن (وبر و همکاران، ۲۰۰۱).

با استفاده از داده های به دست آمده از این آزمایش ها و نرم افزار فلوئنت، شبیه سازی عددی روی کانال متقاطع مستطیلی برای نسبت های جریان ارایه شده (در جدول ۱) و همچنین برای ٤ زاویه اتصال به کانال (۳۰، ٤٥ ، ۲۰ و ۹۰ درجه) انجام شد. مقایسه نتایج شبیه سازی برای نقاطی که در آن اندازه گیری میدان سرعت صورت گرفته انجام شده است. بدین منظور بررسی ها در نزدیکی سطح آب (z/h=۰/۹۵) و نزدیکی کف جریان (z/h=۰/۰۵) و در مقاطع عرضی مطابق شکل ٤ صورت گرفته است.

جدول ۱- دادههای آزمایشگاهی مورد مطالعه (وبر و همکاران، ۲۰۰۱).

•/107	•/17V	•/•٩٩	•/•V1	•/• ٤٢	•/•1٤	$(m^{r}/sec) Q_{1}$
•/•12	•/• ٤٢	•/•V1	•/•٩٩	•/1YV	•/107	$(m^{r}/sec) Q_{r}$
•/91V	•/V٥•	•/0//٣	•/£\V	•/٢٥•	•/•٨٣	$Q^* = Q_1 / Q_r$

شکل ٤- مقاطع مختلف سرعت اندازه گیری شده در کانال متقاطع ۹۰ درجه (وبر و همکاران، ۲۰۰۱).

مدل هیدرودینامیک فلوئنت: مدل فلوئنت برای شبیهسازی جریان سیال و انتقال حرارت در هندسههای پیچیده میباشد. نوع شبکهبندی قابل دریافت توسط این گروه نرمافزاری شامل شبکههایی با المانهای مثلثی و چهارضلعی (برای هندسههای دوبعدی) و چهاروجهی، ششوجهی، هرمی یا گوهای (برای هندسههای سهبعدی) میباشد. همچنین به کاربر اجازه بهبود شبکه (مثلاً ریز کردن یا درشت کردن شبکه در مرزها و مکانهای لازم در هندسه) را میدهد. فلوئنت با حل عددی معادلات ناویر – استوکس قادر به شبیه سازی جریان سیال و انتقال حرارت در هندسه های پیچیده است. این نرم افزار به زبان C نوشته شده و از روش حجم محدود استفاده می کند در این مدل بندی عددی، تحلیل جریان در حالت ماندگار صورت گرفته و از الگوریتم سیمپل^ا برای ارتباط دادن میدان سرعت و فشار استفاده شده است. روش گسسته سازی معادلات مومنتوم، افت انرژی جنبشی آشفتگی و تنش های رینولدز، روش آپویند مرتبه دو^۲ و روش گسسته سازی معادله فشار، روش استاندارد انتخاب شده است. از بین مدل های آشفتگی موجود نیز مدل $\omega - k$ انتخاب شد زیرا این مدل شبکه بندی مناسبی را در ناحیه زیر لزج و نزدیک دیواره در نظر می گیرد.

شبکهبندی و شرایط مرزی میدان محاسباتی: هندسه میدان با توجه به هندسه کانال آزمایشگاهی در نرمافزار Gambit 2.3.16 تهیه شده است. با توجه به این که مدل ش – k ناحیه زیر لزج را به طور مستقیم حل می کند لازم است شبکهبندی مناسبی در نزدیکی دیواره صورت گیرد. با توجه به رابطه های موجود، فاصله اولین گره واقع در ناحیه زیر لزج برای این مدل برابر ۱ میلیمتر در نظر گرفته شده و به تدریج با دور شدن از دیواره، فواصل گره ها از یکدیگر بیش تر و شبکه درشت تر شده است. شکل ۵ نمونه شبکهبندی میدان محاسباتی را در تقاطع ٤٥ درجه توسط نرمافزار گمبیت نشان می دهد.

شکل ۵- نمونه شبکهبندی اعمال شده در تقاطع ٤٥ درجه با نرمافزار گمبیت.

1- Simple

²⁻ Upwind Second Order

در ورودی کانال اصلی از شرط مرزی ورودی سرعت ^۱ استفاده شده است و مقدار سرعت میانگین به عنوان سرعت ورودی اعمال گردیده است. برای مرزهای خروجی میدان، از شرط مرزی جریان خروجی^۲ استفاده شده و نسبتهای دبی مورد مطالعه به آن اعمال شده است. شرایط مرزی در جدارههای کانال به صورت دیواره ^۳ صلب در مرزهای میدان اعمال شده است. شرایط مرزی سطح جریان در کانال نیز متقارن^³ در نظر گرفته شده است.

صحتسنجی مدل عددی: برای صحتسنجی نتایج به دست آمده از حل عددی، از نتایج مطالعات آزمایشگاهی انجام شده بر روی مدل آزمایشگاهی موجود در مؤسسه تحقیقات هیدرولیک دانشگاه آیوا که یک کانال مستطیلی با تقاطع ۹۰ درجه می باشد استفاده شده است. با توجه به شکل ۵ که نتایج مدل عددی فلوئنت را در کنار نتایج مدل آزمایشگاهی در نزدیکی سطح جریان و برای نسبت دبی ۲۰، مورد مقایسه قرار داده می توان دریافت که مدل عددی به خوبی توانسته شبیه سازی جریان را در تقاطع ۹۰ درجه انجام دهد. همانگونه که مشاهده می شود در هر دو مدل عددی و آزمایشگاهی، جهت بردارهای سرعت جریان به دیواره سمت راست تقاطع متمایل شدهاند و مقدار آنها نیز در مدل عددی به خوبی شبیه سازی شده است و در ناحیه جدایی جریان نیز بردارهای سرعت جریان کوچک و جهت آنها عکس شده و در هر دو مدل مقدار منفی پیدا کردهاند. مقایسه اندازه بردارهای سرعت محاسبه شده توسط مدل ریاضی در سه بعد، (Ucy, Ucy) و بردارهای اندازه گیری شده، محاسبه شده توسط مدل ریاضی در سه بعد، (Err=Uex, Ucy, Uoy) و بردارهای اندازه گیری شده، می تواند با متوسط خطای (.)(Û_c-Û_c) تواند در خط مرکزی کانال اصلی تغییرات سطح آب را بر آورد نماید که در ادامه به آن پرداخته شده است.

- 2- Outlet
- 3- Wall
- 4- Symmetry

¹⁻ Velocity Inlet

سعید گوهری و همکاران

شکل ۲- بردارهای سرعت در صفحه xy الف) مدل آزمایشگاهی و ب) مدل عددی در نزدیکی سطح (۹۵/۰=*Z و ۲۰/۲۵).

نتايج

میدان سرعت طولی – عرضی (u-v): خطوط جریان در صفحه xy در چهار زاویه تقاطع در نزدیکی کف و سطح جریان و در نسبت دبی Q*=۰٬۰۸۳ در شکل ۷ نشان داده شده است. در این نسبت دبسی عمده جریان توسط کانال فرعی تامین میشود. بهدلیل مومنتوم بالای جریان در کانال فرعبی رفتار جریان اختلاطی نیز تحت تأثیر جریان کانال انحرافی است. جریان کانال فرعی پس از ورود بـه کانـال اصلي با ديواره مقابل برخورد كرده و جريان سطحي بهسمت كف كانال حركت ميكند و از سويي نيز جریان در نزدیک کف نیز به سمت دیواره سمت راست کانال اصلی حرکت میکند. از ترکیب ایس دو جریان، جریان چرخشی بهوجود میآید که بهسمت پاییندست حرکت میکند. همچنین با ورود جریان کانال فرعی به کانال اصلی ناحیه جدایی جریان در پاییندست ناحیه برخورد رخ میدهد. در این ناحیه سرعت طولی جریان کاهش یافته و منفی می گردد. همچنان که در این شکل مشاهده می شود با کاهش زاویه تقاطع ابعاد ناحیه جدایی جریان نیز کاهش می یابد. بهنظر میرسد با کاهش مقدار زاویـه کانـال فرعی نسب به کانال اصلی مؤلفه سرعت طولی تقویت شده و با افزایش مقدار سرعت طولی جریان پس از برخورد دو جریان ابعاد ناحیه جدایی جریان نیز از بین میرود. در تمامی زوایای تقـاطع ابعـاد ناحیه جدایی جریان در کف کانال کمتر از سطح میباشد. با کاهش نسبت دبی جریان، جریان ورودی از کانال فرعی بهصورت مانعی در مقابل جریان در کانال اصلی عمل مینماید و باعث ایجاد ناحیه چرخشی جریان در داخل کانال اصلی می گردد. با افزایش نسبت دبی جریان ابعاد ناحیه جدایی جریان کاهش پیدا کرده و در نسبتهای بالای جریان (۹۱۷/۰۰= ۹٪)، دبی کانال فرعی نمی تواند جریان در کانال اصلی را تحت تأثیر قرار دهد و امکان تشکیل ناحیه جدایی جریان از بین میرود (شکل ۸). ابعاد این ناحیه در زاویه تقاطع ٦٠ درجه بیشترین مقدار میباشد. در زاویه تقاطع ٦٠ درجه دو جریان

گردابی در بالادست و پاییندست محل تقاطع شکل می گیرد که این پدیده می تواند در بسترهای آبرفتی باعث افزایش مقدار رسوب گذاری در کف و تشکیل پشتههای رسوبی گردد و در عبور جریان اختلال ایجاد نماید. همچنین در محل تشکیل ناحیه جدایی جریان عرض مقطع عبور جریان در کانال اصلی کاهش می یابد که این امر باعث تشدید سرعت در مقطع عبوری جریان به سمت پایین دست شده و می تواند با افزایش تنش برشی بستر فرسایش کف را به همراه داشته باشد (شکل ۹).

شکل ۷- خطوط جریان در نزدیک کف (۲۰۰۵=×Z) و سطح (۲۹۰۵=×Z) برای زوایای تقاطع ۳۰، ٤۵، ۲۰ و ۹۰ درجه در نسبت دبی (۲۰۸۳=×Q).

سعید گوهری و همکاران

شکل ۸- خطوط جریان در نزدیکی کف و سطح در زاویه تقاطع ٤٥ درجه و در نسبت دبی (۹۱۷،=*Q).

در شکلهای ۹ و ۱۰ خطوط جریان و مقادیر سرعت برای زاویه نقاطع ۹۰ درجه نشان داده شده است. همان طورکه در این شکلها دیده می شود نسبت دبی می تواند الگوی جریان را تحت تأثیر قرار دهد. در نسبت دبی بالا (۹۱۷) (۹۱۷) که بخش عمده جریان از بالادست تامین می شود در محل تقاطع آشفتگی کم تری از جریان دیده می شود و جریان بعد از اختلاط شتاب کم تری پیدا می کند. در این نسبت دبی به مومنتوم زیاد جریان بالادست، به جریان ورودی از کانال فرعی غلبه پیدا کرده و مانع ورود این جریان به کانال اصلی می شود. به دلیل تلاطم کم دو جریان پس از تلاقی در کانال مانع ورود این جریان به کانال اصلی می شود. به دلیل تلاطم کم دو جریان پس از تلاقی در کانال اصلی، الگوی جریان در نزدیک سطح و کف کانال به هم نزدیک بوده و خطوط جریان تقریباً شکل یکسانی دارند. اما در نسبت دبی کم (۹۳/۱۰=۹۳) برعکس این پدیده رخ می دهد. با کاهش نسبت می گیرد و الگوی پیچیدهای از جریان در محل تلاقی شکل می گیرد. با مشاهده خطوط جریان سطحی و عمقی می توان گفت که جریان پیچشی از برخورد این دو جریان پدید می آید که به سمتاب پاییندست توسعه می یابد. این جریان پیچشی با ادامه به سمت پاییندست تحت تأثیر لزجت سیال به تدریج از بین می رود. در نسبت دبی بالا به دم با دامه به مین برید می خطوط جریان تقریباً شکل مو حقی و الگوی پیچیدهای از جریان در محل تلاقی شکل می گیرد. با مشاهده خطوط جریان سطحی و عمقی می توان گفت که جریان پیچشی از برخورد این دو جریان پدید می آید که به سمت پاییندست توسعه می یابد. این جریان پیچشی با ادامه به محت پاییندست تحت تأثیر لزجت سیال

نشریه پژوهش های حفاظت آب و خاک جلد (۲۱)، شماره (۵) ۱۳۹۳

شکل ۹- تغییرات سرعت جریان در تقاطع ۹۰ در نسبت دبی ۰/۰۸۳ در مدل عددی.

نزدیک سطح (Z*=•/۹۵)

نزدیک کف (Z*=•/•٥)

شکل ۱۰- تغییرات سرعت جریان در تقاطع ۹۰ در نسبت دبی ۹۰/۹۱۰=* Q در مدل عددی.

میدان سرعت عرضی – عمقی (w-w): خطوط جریان و مقادیر هم سرعت عرضی – عمقی (در صفحه yz) در زوایای تقاطع مختلف و در نسبت دبی ۰/۰۸۳ در شکل ۱۱ نشان داده شده است. همان گونه که در شکلها دیده می شود با برخورد دو جریان کانال اصلی و فرعی، جریان چرخشی در نزدیک کانال رخ می دهد که این جریان عرضی در تمامی زوایای تقاطع با شدتهای مختلف مشاهده می شود. ابعاد این گردابه در زاویه ۳۰ درجه کمینه و در زاویه ۹۰ درجه بیشینه می باشد. به نظر می رسد که کاهش زاویه تقاطع می تواند با کاهش آشفتگی جریان ابعاد گردابه را کاهش دهد. تمرکز این گردابه در نزدیک

سعید گوهری و همکاران

تقاطع ٦٠ درجه (مدل عددی)

تقاطع ۹۰ درجه (مدل عددی)

تقاطع ۹۰ درجه (مدل آزمایشگاهی)

شکل ۱۱– خطوط جریان و مقادیر همسرعت در زوایای مختلف تقاطع ۷/۱۷=*X و نسبت دبی ۰٬۰۸۳.

اثر زاویه اتصال کانال بر ابعاد ناحیه جدایی جریان: در این بخش، تأثیر زاویه تقاطع جریان بر ابعاد ناحیه جدایی جریان مورد بررسی قرار می گیرد. به این منظور چهار زاویه تقاطع ۳۰، ٤۵، ۲۰ و ۹۰ در نسبتهای مختلف جریان مورد بررسی قرار می گیرند. بهمنظور مقایسه بهتر تأثیر این پارامترها بر ابعاد ناحیه جدایی جریان، مقایسه نتایج در نزدیکی سطح آب (۰۵/۰۰=^{*}Z) و نزدیک کف کانال (۰۹/۰۰=^{*}Z) در جدولهای ۱ و ۲ آمده است. نتایج نشان میدهد که در زاویه تقاطع ۹۰ درجه در نزدیک کف کانال و بهازای نسبت دبی جریان /۹۱/۰۰ صفر میرسد. در این حالت تنگشدگی در جریان رخ نمیدهد و ضریب انقباض نیز بیشترین مقدار خواهد بود. همچنین در زاویه تقاطع ٤٥ درجه و در نسبت دبی ۹۱۷-=*Q نیـز ابعـاد ناحیـه جـدایی جریان بسیار ناچیز است.

			3.6.3		0		
-	ضريب انقباض C=(B-D)/B	ضريب شكل C=(D*/L*)	عرض ناحیه چرخشی (D*=D/B)	طول ناحیه چرخشی (L*=L/B)	زاويه تقاطع (α)	نسبت دبی Q*=Q _\ /Q _r	شماره
	•/\\	•/1٤	•/\A	١/٣	٩٠	•/•٨٣	١
	١	•	•	•	٩٠	•/91V	۲
	•/9300	•/•0	•/•٦٢٥	1/70	٦٠	•/•۸۳	٣
	•/٩٩٥	•/11	•/••0	•/• ٤٧0	٦٠	•/91V	٤
	•/٩٨٨	•/1٣	•/• \ ۲	•/•9	٤٥	•/•۸۳	٥
	•/٩٩٧	•/٤٣	•/••٣	•/••V	٤٥	•/٩١٧	٦
	•/9V0	•/•£	•/•٢٥	• /V	٣.	•/•/٣	v
	•/٩٩٦	•/\A	•/•• ٤	•/• * *	٣.	•/911	٨

جدول ۲- مقادیر ابعاد ناحیه جدایی جریان در کانال اصلی نزدیکی بستر کانال (Z*=z/h=۰/۰۵).

جدول ۳- مقادیر ابعاد ناحیه جدایی جریان بعد از تقاطع کانال اصلی در نزدیکی سطح جریان (۲۰۵-(Z*=z/h).

ضريب انقباض	ضريب شكل	عرض ناحيه چرخشي	طول ناحیه چرخشی	زاويه تقاطع	نسبت دبی	1 *
C=(B-D)/B	$C=(D^*/L^*)$	(D*=D/B)	(L*=L/B)	(α)	$Q^*=Q_1/Q_r$	سماره
•/VV	• / 1	•/٢٣	۲/۲	٩٠	•/•۸٣	١
•/970	•/1٨	•/•٣٥	•/19	٩٠	•/٩١٧	۲
•//\\0	•/•٩	•/1٧0	١/٩	٦٠	•/•۸۳	٣
•/٩٨٧	•/• ٤٣	•/•1٣	• /٣	٦٠	•/٩١٧	٤
٠/٩	•/•٨	• / 1	١/٣	٤٥	•/•۸۳	٥
•/٩٩٥	•/•£	•/••0	•/\٤	٤٥	•/٩١٧	٦
•/٩	•/•V	• / 1	1/20	٣.	•/•۸۳	V
•/٩٨	•/• ٤	•/•٢	•/2٦	٣.	•/٩١٧	٨

به منظور مقایسه بهتر تغییرات ابعاد ناحیه جدایی جریان مقادیر جدول های ۱ و ۲ در شکل های ۱۲ و ۱۳ آمده است. در نسبت دبی ۰/۰۸۳، افزایش زاویه تقاطع از ۳۰ به ٤٥ درجه باعث کاهش طول ناحیه جدایی در سطح و کف جریان شده است اما عرض ناحیه جدایی جریان تغییرات چشمگیری نداشته و تقریباً ثابت مانده است. با افزایش زاویه تقاطع از ٤٥ درجه به ۲۰ و ۹۰ درجه ابعاد ناحیه جدایی جریان در سطح و کف کانال افزایش یافته است.

شکل ۱۲- تغییرات ابعاد ناحیه جدایی جریان در زوایای مختلف تقاطع کانال در ۹۲/۰۰۳.

شکل ۱۳– تغییرات ابعاد ناحیه جدایی جریان در زوایای مختلف تقاطع کانال در ۹۱۷/۰=*Q.

با مشاهده شکلهای ۱۲ و ۱۳ می توان گفت که با ثابت ماندن زاویه تقاطع و با حرکت از سطح به کف جریان ابعاد ناحیه جدایی کاهش می یابد. شکل ۱۶ که تغییرات ضریب شکل ناحیه جدایی جریان (بیشینه طول ناحیه جدایی تقسیم بر بیشینه عرض ناحیه جدایی) را در سطح و کف جریان برای زوایای اتصال مختلف در نسبت دبی ۰/۰۸۳ نشان می دهد. ضریب شکل ناحیه جدایی در کف کانال یک روند نامنظمی داشته و از تقاطع ۳۰ به ٤۵ افزایش داشته که این امر به این دلیل میباشد که در نسبت دبی ۲۰۰۸۳ در تقاطع ٤٥ درجه تغییرات عرض ناحیه جدایی نسبت به طول آن بیش تر از تقاطع ۳۰ درجه بود ولی از تقاطع ٤٥ به ۹۰ درجه ضریب شکل روند کاهشی داشته که باز به ایـن دلیـل میباشد که با افزایش زاویه تقاطع از ٤٥ به ۹۰ درجه تغییرات عرض ناحیه جدایی نسبت به طول آن کاهش یافته است. اما تغییرات ضریب شکل در سطح جریان روند منظم و یکنواختی را در پیش گرفته و با افزایش زاویه تقاطع از ١٥ به ۵۰ در سطح جریان روند منظم و یکنواختی را در پیش گرفته تغییرات عرض ناحیه جدایی نسبت به طول بیش تر بوده است. در کل میتوان دلیل تغییرات ضریب شکل در سطح و کف را اینگونه بیان کرد که در نسبت دبی ۲۰۸۳, چون مومنتوم کانال فرعی بر کانال اصلی غالب بوده و جریان کانال اصلی به زیر رانده میشود بنابراین در سطح جریان با افزایش زاویـه تقاطع تقاطع ابعاد ناحیه جدایی دچار تغییرات بیش تری میشود که متأثر از تغییر زاویه تقاطع میباشد اما در کف چون جریان کانال اصلی دخالت میکند بنابراین تغییرات را کاهش داده و ابعاد ناحیه جدایی کم میشود.

در شکل ۱۶ تغییرات ضریب شکل ناحیه جدایی در نسبت دبی ۹۱۷، در تقاطعات مختلف بیان شده است که میتوان مشاهده نمود که در نزدیکی سطح جریان ضریب شکل تا تقاطع ۲۰ درجه ثابت مانده که به معنی ثابت ماندن نسبت تغییرات عرض به طول ناحیه جدایی در سطح جریان میباشد ولی از تقاطع ۲۰ به ۹۰ به یکباره تغییرات عرض نسبت به طول ناحیه جدایی چشمگیر میباشد اما در نزدیکی کف کانال، باز مشاهده میشود که تغییرات ضریب شکل نامنظم بوده و از تقاطع ۳۰ به ۵۵ درجه افزایشی ولی از تقاطع ٤٥ به ٩٠ درجه کاهشی میباشد. و این بدین دلیل است که در این نسبت دبی بر خلاف نسبت دبی ۲۰۸۳ چون جریان کانال اصلی غالب بر جریان کانال فرعی میباشد و بخشی از جریان کانال فرعی به کف کانال اصلی رانده میشود به همین دلیل در سطح جریان تغییرات قابل ملاحظه نبوده و روند ثابتی را در ضریب شکل داریم اما در کف بهدلیل حضور جریان کانال فرعی و ایجاد تغییرات در سرعت جریان در بستر کانال، تغییرات ابعاد ناحیه جدایی بیشتر بوده است. تنها تفاوت تغییرات ضریب شکل در این دو نسبت دبی در این میباشد که در نسبت دبی ۱۹۷۰ مقادیر ضریب شکل خیلی کوچکتر از مقادیر ضریب شکل در نسبت دبی ۲۰۸۳ این امر نیز بالا بودن جریان کانال اصلی در نسبت دبی در این نسبت دبی کاهش جریان کانال فرعی به داخل کانال اصلی شده و ابعاد ناحیه جدایی جریان نیز در این نسبت دبی کاهش یافته است.

ب مد من عال معنی مند و بیان و بیان ی بندی بر ی بر ی بر ی بر ی بی مدین ی مدین ی مدین ی مدین بر ی مدین ا اثر نسبت دبی جریان بر تغییرات ناحیه جدایی جریان: شکل ۱۵ تغییرات طول و عرض ناحیه جدایی جریان را در نزدیکی سطح و کف کانال بهازای ۲ نسبت دبی ارایه شده در جدول ۱ را نـ شان می دهد. در اینجا به عنوان نمونه زاویه تقاطع ٤٥ درجه انتخاب شده است. با افزایش نسبت دبی طول و عرض ناحیه جدایی جریان کاهش می یابد و در نسبت های دبی بالا ناحیه جدایی جریان ناپدید می شود. به نظر می رسد که افزایش مقدار نسبت دبی جریان به طور خطی ابعاد ناحیه جدایی جریان را کاهش می دهد. با افزایش نسبت دبی، جریان یکنواختی در بعد از تقاطع در کانال اصلی رخ می دهد که ابعاد ناحیه جدایی جریان را کاهش می یابد. با افزایش نسبت دبی، تغییرات ابعاد ناحیه جدایی در کف انبت به سطح ناچیز بوده است و همچنین طول ناحیه جدایی جریان در سطح نسبت به کف کانال افزایش قابل ملاحظه ای دارد.

شکل ۱۵- تغییرات طول ناحیه جدایی جریان در تقاطع ٤٥ درجه در نزدیکی کف و سطح جریان.

مقایسه نتایج مدل عددی با نتایج آزمایشگاهی: به منظور بررسی دقت مدل در شبیه سازی ابعاد ناحیه جدایی جریان، نتایج به دست آمده از شبیه سازی با نتایج مدل آزمایشگاهی مقایسه شده است (شکل (۱۳). بدین منظور مقایسه نتایج برای زاویه تقاطع ۹۰ درجه با نتایج مطالعه انجام شده در مدل آزمایشگاهی در دانشگاه آیووا که توسط وبر و همکاران (۲۰۰۱) روی یک کانال متقاطع مستطیلی با زاویه ۹۰ درجه و نسبتهای دبی ارایه شده در جدول ۱ مقایسه شده است. همان طور که در این شکلها دیده می شود مدل عددی پیش بینی مناسبی از ابعاد ناحیه جدایی جریان در نزدیکی سطح آب داشته است. میزان خطای مدل در محاسبه طول و عرض ناحیه جدایی جریان به ترتیب و ۱۰ و ۸/۷ درصد بوده است.

شکل ۱۲– مقایسه نتایج اندازه گیری شده طول ناحیه جدایی جریان در مدل عددی و آزمایشگاهی در ۹۵٬۰=*Q.

همچنین تغییرات سطح آب در نسبت دبیهای مختلف و در خط مرکزی کانال اصلی (*Y) در شکل ۱۷ نشان داده شده است. در این نمودارها که از دادههای آزمایشگاهی شومیت (۱۹۹۸) استفاده شده زاویه تقاطع کانالها ۹۰ درجه بوده است. مقایسه نتایج مدل عددی و مقادیر آزمایشگاهی در شبیه سازی تغییرات سطح آب نشان میدهد که به خوبی میتواند تغییرات سطح آب را با بیشینه خطای ۱ درصد شبیه سازی نماید. همچنان که در این نمودارها دیده می شود بیشترین و کمترین مقدار تغییرات سطح آب (بهترتیب ۱۲ و ٤ درصد عمق جریان بالادست کانال اصلی) در کمترین و بیشترین مقدار نسبت دبی (بهترتیب ۱۳ و ۲ درصد عمق جریان بالادست کانال اصلی) در کمترین و بیشترین

سعید گوهری و همکاران

شکل ۱۷– تغییرات سطح آب در نسبتهای مختلف دبی جریان و در خط مرکزی کانال اصلی.

با افزایش نسبت دبی جریان، مقدار دبی در بالادست کانال اصلی افزایش یافته و بهدلیل مومنتوم بالای جریان بالادست، جریان فرعی کمتر میتواند کل جریان را تحت تأثیر قرار دهد. عکس این پدیده با کاهش نسبت دبی جریان رخ میدهد و با افزایش مقدار جریان در کانال فرعی و برخورد آنها، جریان ترکیبی با شتاب به سمت پایین دست حرکت میکند. محل کمینه تراز سطح آب در پایین دست محل تقاطع جریان در کانال اصلی (۲۳۳=*X) رخ میدهد که این محل مستقل از مقدار نسبت دبی جریان میباشد.

نتيجهگيرى

در این پژوهش با استفاده از مدل عددی فلوئنت اثر دو پارامتر مهم هندسی و هیـدرولیکی (زاویـه اتصال و نسبت دبی جریان) بر روی الگوی جریان و تغییرات ناحیه جدایی جریان در تقاطع کانالهای مستطیلی مورد بررسی قرار گرفت نتایج نشان داد که این مدل به خوبی قـادر بـه شـبیهسازی الگـوی جریان در تقاطع کانالها می باشد. نتایج نشان می دهد که با کاهش زاویـه تقـاطع ابعـاد ناحیـه جـدایی جریان نیز کاهش می یابد همچنین با کاهش زاویه کانال فرعی نسب به کانال اصلی ابعاد ناحیه جدایی جریان نیز کاهش مییابد. در تمامی زوایای تقاطع ابعاد ناحیه جدایی جریان در کف کانال کمتر از سطح میباشد. ابعاد این ناحیه جدایی جریان در زاویه تقاطع ۲۰ درجه بیشترین مقدار میباشد. افزایش نسبت دبی جریان میتواند با تقویت سرعت طولی جریان ابعاد ناحیه جدایی جریان را کاهش دهد. نتایج نشان میدهد که در زاویه تقاطع ۹۰ درجه و در نزدیک کف کانال و بهازای نسبت دبی جریان ۹۱/۹۰=^{*}Q ناحیه جدایی ناپدید میشود. همچنین تغییرات تراز سطح آب در نسبت دبی های مختلف نشان میدهد که بیشترین و کمترین مقدار تغییرات سطح آب بهترتیب در کمترین و بیشترین مقدار نسبت دبی رخ میدهد که محل کمینه عمق جریان مستقل از نسبت دبی جریان بوده و در پاییندست محل تقاطع جریان ایجاد میشود.

منابع

- Dissanayake, K. 2009. Experimental and numerical modelling of flow and sediment characteristics in open channel junctions. Ph.D. dissertation, University of Wollongong, 313p.
- 2.Ghobadian, R. 2009. Influence of tailwater froude numbers on secondary flow pattern at a 60 degree 60-degree laboratory open channel-confluences by SSIIM2 model. Agricultural research, water, soil, plant. 9: 2. 209-220. (In Persian)
- 3.Gurram, S.K., Karki, K.S., and Hager, W.H. 1997. Subcritical junction flow. J. Hydraul. Eng. ASCE. 123: 5. 447-455.
- 4.Haifei, L., Jian, G.Z., and Richard, B. 2009. Multi-block lattice Boltzmann simulations of subcritical flow in open channel junctions. Computers and Fluids. 38: 6. 1108-1117.
- 5.Huang, J., Lai, Y.G., and Weber, J.L. 2002. Three-dimensional numerical study of flows in open channel junctions. J. Hydraul. Eng. ASCE. 128: 3. 268-280.
- 6.Leonardo, S.N., Gómez, M., Dolz, J., Comas, P., and Pomares, J. 2011. Experimental study of subcritical dividing flow in an equal-width, four-branch junction. J. Hydraul. Eng. 137: 10. 1298-1305.
- 7.Ni, H.G., and Liu, Y.K. 2004. Transitional flow in channel junctions. J. Hydrodyn. 16: 4. 464-467.
- Ramamurthy, A.S., Junying, Q., and Diep, V. 2009. Closure to numerical and experimental study of dividing open-channel flows. J. Hydraul. Eng. ASCE. 135: 12. 1112-1113.
- 9.Shamloo, H., and Pirzadeh, B. 2008. Numerical investigation of velocity field in dividing open-channel flow. 3rd IASME / WSEAS int. conf. on water resources, hydraulics. hydrology (WHH 08). University of Cambridge, Cambridge, UK.

- 10.Shumate, E.D. 1998. Experimental description of flow at an open-channel junction. Master thesis, University of Iowa, 150p.
- 11. Trilita, M.N., Anwar, N., Legono, D., and Widodo, B. 2010. Dividing streamline formation channel, confluences by physical modeling. J. Technol. Sci. 21: 1. 11-17.
- 12.Weber, L.J., Shumate, E.D., and Mawer, N. 2001. Experiments on Flow at a 90° Open-Channel Junction. J. Hydr. Engin. 127: 5. 340-350.

Investigation the Effect of discharge ratio and stream angle on flow pattern at rectangular junction channels with fluent model

*S. Gohari¹, M. Amraei² and A. Falakdin²

¹Assistant Prof., Dept. of Water Science and Engineering, Bu Ali Sina University, Hamadan, ²M.Sc. Student, Dept. of Irrigation and Drainage Engineering, Bu Ali-Sina University, Hamadan Received: 01/22/2013; Accepted: 07/29/2013

Abstract

Open channel confluences occur in many natural and artificial waterways. Several hydraulic and geometric parameters such as discharge ratio, Froude number, junction angle, channel bed slope and bed roughness can affect flow pattern at channel junctions. Study of flow pattern in rigid boundary channels can help prediction of morphological changes in fluvial natural channels. In this research, the effect of discharge ratios and side channel junction angles on flow pattern for angles 30°, 45°, 60° and 90° using Fluent CFD model have been studied. Results showed that in θ =90° junction angle, dimensions of separation zone disappear near bed (Z*=0.05) for discharge ratio of Q*=0.917. Also in 45°, the dimensions of separation zone near bed are negligible. The maximum dimensions of separation zone have taken place near water surface (Z*=0.95) for discharge ratio of Q*=0.917 and 90° degree junction channel. Increase in discharge ratio will lead to form a uniform flow downstream of junction area and therefore decrease in separation zone dimension. Also maximum and minimum values (16% and 4%) of surface water level occur in highest and lowest discharge ratios of 0.83 and 0.917 respectively.

Keywords: Junction channel, Separation zone, Junction angle, Discharge ratio, Fluent model

^{*} Corresponding Author; Email: saeedgohari@yahoo.com